

- 15 Там само. – С. 16.
16 Там само. – С. 17.
17 Там само. – С. 18.
18 Там само. – С. 17.
19 Там само. – С. 18.
20 Там само. – С. 18.
21 Там само. – С. 18.
22 Там само. – С. 18-19.
23 Там само. – С. 21.
24 Там само. – С. 43-44.
25 Там само. – С. 9.
26 Терджиман. – 1905, 02 октября.

Резюме

Статья раскрывает взгляды прогрессивного основателя тюркоязычной газеты, государственного и культурного деятеля Исмаила Гаспринского относительно объединения народов тюркской языковой семьи в единую государственную структуру, что должно было состояться на принципах свободы их волеизъявления.

Summary

The article exposes the looks of progressive founder of tyurkoyazychnoy newspaper, state and cultural figure Ismael Gasprinskogo in relation to the association of people of tyurkskoy linguistic family in a single state structure, that must was take place on principles of freedom of their will.

Отримано 5.06.2009

Б. В. КІНДЮК

*Борис Володимирович Кіндюк, доктор
географічних наук, професор Одеського
державного екологічного університету*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЛІСІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

Сучасний стан нашої цивілізації призвів до того, що необхідність вирішення екологічних проблем посіло першочергове місце у розвитку суспільства. Одним з найважливіших компонентів природного середовища є ліс, тому що від нього залежить клімат, водний режим, врожайність сільськогосподарських культур, стан здоров'я нації. Сьогодні у сфері охорони лісів склалася критична ситуація, однією з причин якої є діюча система природоохоронного права, що не здатна захистити наші природні багатства. При цьому керівники лісової галузі приховують негативні наслідки своєї діяльності, такі як знищення лісів у водоохоронних зонах, в заплавах річок, на схилах гір.

Протягом останніх 10 років природа вже багато разів подавала людям сигнал про грубе порушення законів її розвитку. Це катастрофічні повені в Карпатах, що принесли мільярдні збитки народному господарству країни і супроводжувалися людськими жертвами та великими руйнуваннями. Виходячи з цього, створення ефективної правової бази охорони лісів є однією з пріоритетних проблем сучасної юридичної науки.

Починаючи з 1990 р., після прийняття «Декларації про державний суверенітет України», наша країна взяла стратегічний курс на побудову соціальної, демократичної і

правової держави. У статтях 13 і 14 Конституції України зазначено, що головним національним багатством є земля, яка знаходиться під охороною держави, а природні ресурси в межах країни є об'єктом власності українського народу. На жаль, на сьогодні, не розроблена концепція розвитку державної служби контролю та охорони природних ресурсів, а також наших лісових багатств. Переносити сценарії розвитку лісової галузі, які використовуються в інших державах в українські умови, є малоперспективним шляхом вирішення проблеми. Україна має цілу низку особливостей, які треба враховувати при удосконаленні правової бази охорони лісів. Крім цього, в історії нашої країни є значний досвід правової організації охорони лісових багатств. Це період, коли Україна опинилася поділеною на частини і входила до складу Австро-Угорської та Російської імперій. У цей відрізок часу на українських землях діяли дві різні за своїм походженням і витоками правові системи. Аналіз досвіду, накопиченого в цих державах, дозволить виробити концепцію правового забезпечення національної системи охорони лісів.

Питання, пов'язані з правовим забезпеченням охорони лісів є темою, якої рідко торкаються в юридичній літературі. Основний внесок у розвиток національного природоохоронного законодавства внесли Ю. С. Шемшученко, В. В. Костицький, В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, М. В. Шульга, В. К. Попов, М. І. Малишко, В. В. Носик. Окремі аспекти правової бази охорони лісів розглядалися в роботах О. І. Логвиненко, В. І. Лозо, Р. В. Боброва, Н. П. Граве, В. В. Непийводи, М. В. Краснової, П. В. Мельника, В. Е. Борейко, І. Лапчана та інших авторів. В цілому існуючі матеріали мають розрізнений характер і потребують серйозної систематизації.

Метою роботи є вивчення правового досвіду охорони українських лісів на землях, що входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій.

У 1772 р. відбувся перший розділ Польщі, а з ним і українських земель, що входили до складу цього королівства. Більша частина України потрапила під владу Російської монархії, а інші наші території виявилися приєднаними до Австрійської імперії. Обидві ці монархії значно відрізнялися за своїм державним устроєм та законодавчою базою. Виходячи з цього, аналіз правового регулювання системи охорони лісів необхідно проводити окремо для кожної з цих імперій.

І. Охорона лісів на українських землях у складі Російської Імперії. На території Російської держави діяла досить добре продумана система лісового права. Витоками природоохоронного законодавства були норми «Руської Правди», що перейшли у модифікованому вигляді в судебнік Івана Грозного 1550 р., потім у Соборне уложення 1649 р. і в Звід Законів Російської імперії. Аналіз правової бази з охорони лісів цієї держави дозволяє виділити кілька етапів її розвитку. Перший – період відсутності систематичної охорони лісів, що проходив з давніх часів до 1719 р., другий – початок системної охорони цього природного ресурсу з 1719 р. до 1839 р., третій – період використання норм Корпусу лісничих Росії з 1839 р. по 1917 р.

а) період відсутності системної охорони лісів. Контроль проводився не за лісами, а за збереженням межових знаків і бортих дерев. За даними Н. П. Граве, охорона велася спорадично за вказівками князів, а потім московських царів¹.

б) початок системної охорони лісів. Офіційною датою початку появи регулярної лісової охорони вважається березень 1719 р. У цей місяць, за наказом Петра І, з метою охорони заповідного лісу в передмісті Санкт-Петербурга, військове відомство виділило відставних солдатів, що мали наказ «ловить лесонарушителей».

Основним правовим документом, який регламентував охорону лісів, була видана 3 грудня 1723 р. «Інструкція обервальдмейстеру».

Царський уряд досить раціонально вирішував організаційні питання охорони заповідних лісів. На той час, лісова служба знаходилася в розпорядженні Адміралтейської колегії, а для її управління призначалися обервальдмейстери. В їх підпорядкуванні знаходилися призначені з дворян вальдмейстери, що охороняли заповідні ліси вздовж певної річки. Розмір площі вальдмейстерства обумовлювався величиною річки. Вальдмейстери дрібних річок підпорядковувались по службі вальдмейстерам великих річок, в які ті впадали. Таким чином, існувала певна ієрархія системи управління лісом. Для

здійснення конкретних функцій з охорони лісів вводилися посади помічників, які іменувалися унтер-вальдмейстерами. На місцях їм підпорядковувалися урядники, що обиралися на 2 роки з місцевих дворян. Вони мали при собі металевий штамп своєї губернії, яким клеймили лісоматеріал, що відпускався. Розрахунки за нього найчастіше проводились прямо на річках, у митних застав. Ціна визначалася в залежності від якості вантажу та його призначення. За свою службу вальдмейстери винагороджувалися доходами від пожалуваних царем маєтків та відрахуваннями з отриманих з лісопорушників штрафів. За даними Р. В. Боброва порушників закону було багато і суми стягнених з них грошей становили значну величину². До того ж приховати лісопорушення було завданням дуже складним, так як покарання за крадіжку та за приховування встановлювалися однакові. Після смерті Петра I служба вальдмейстерів, була ліквідована, а нагляд за заповідними лісами був доручений воєводам. У свою чергу цариця Анна Іоанівна відновила в 1731 р. вальдмейстерську службу, що раніше існувала, оскільки крадіжки в заповідних лісах придбали загрозливі розміри. Для боротьби з цими явищами уряд передав частину функцій з охорони лісів губернаторам, воєводам, і спеціальним командам Адміралтейств-колегії. У такому структурному вигляді лісова служба охорони в заповідних лісах проіснувала до 1782 р. У часи царювання Катерини II площі охоронюваних державою лісів значно збільшуються. З метою посилення вальдмейстерської служби вводяться посади «лісових старост», які мали помічників або лісовиків. Старосту обирали сільські громади, а лісовиків призначали з селян почергово. За указом цариці, від них вимагалось жити при лісах, а посадові обов'язки виконувати без оплати за першочерговий привілей користуватися лісовими благами в межах охоронюваних ними лісів. У 1802 р. Лісовий департамент, указом царя Олександра I, передається з підпорядкування Адміралтейської колегії до Міністерства фінансів. При цьому вводилися нові посади: обер-форстмейстрів, форстмейстрів, ферстерів і лісових доглядачів. Прихід до влади імператора Миколи I, відомого своєю любов'ю до порядку й суворой регламентації, приніс в систему лісової охорони цілий ряд змін. Так, у 1826 р. обер-форстмейстерів заміняють на губернських лісничих, а в повітах і волостях встановлюються посади вчених окружних, молодших лісничих і підлісничих. У 1837 р. Лісовий департамент передається в підпорядкування Міністерства Державного майна, яке займалося організацією охорони лісів.

в) період системної охорони лісів. Початком нового етапу в справі охорони лісів було створення в 1839 р. Корпусу лісничих. Ця організація мала військову структуру, тому що складалася з 8 генералів, 64 штаб-офіцерів і 734 обер-офіцерів. Губернські лісничі прирівнювалися за статусом до командирів полків, окружні лісничі – до командирів батальйонів, лісничі – до командирів рот. Воєнізована служба в лісовому господарстві проіснувала до 1867 р., а потім була реформована в цивільне відомство. Корпус лісничих, згідно з Лісовим статутом, формувався з осіб, які закінчили курс в лісових навчальних закладах. У разі нестачі фахівців їх ряди поповнювали за рахунок осіб, що закінчили курс науки у вищих і середніх військових та цивільних навчальних закладах. Процес приєднання українських земель до Росії супроводжувався зміною діючої на них системи права. Замість польсько-литовських правових норм вводилося російське законодавство, основу якого складав Звід законів Російської Імперії. Крім цього на території України діяли місцеві закони у вигляді «Зібрання малоросійських прав», що на думку І. Лапчана, мало серйозний вплив на процес охорони наших лісів³. В 1842 р. малоросійське право включається до т. Х ч. 1 «Зводу законів імперії», який діяв до революції 1917 р. У цей історичний період система охорони українських лісів функціонувала за законами російської держави. На жаль, ефективність її роботи опинилася на низькому рівні, тому що не змогла захистити наші природні ресурси, які постраждали в результаті розвитку промисловості в кінці XIX століття. Так за даними С. А. Генсірука, лісистість дев'яти українських губерній за період з середини XIX століття по 1914 р. зменшилася на 30 %⁴. При цьому, незважаючи на довге перебування в складі Російської імперії, в правосвідомості українського народу збереглося шанобливе ставлення до наших лісів і прагнення до їх захисту.

II. Охорона лісів на українських землях у складі Австро-Угорської імперії. Витоки організації системи охорони лісів в імперії Габсбургів мають дуже давні традиції. В результаті приєднання до Австрії Галісійських і буковинських земель на них почали діяти прийняті у 1782 р., а потім у 1807 р. Лісові універсали. Крім цього використовувалися інструкції, які видавалися для охорони та господарювання в лісах великих поміщиків. Таким, найбільш древнім документом що дійшов до наших днів, на думку В. Непийводи, є приписи, видані в 1787 р. княгинею Анною Яблоновського під назвою – «Загальні закони для управителів моїх маєтків»⁵. Окрема п'ята частина документа присвячувалася лісам і називалася «Управління лісами».

Велике значення у справі охорони лісів відіграв прийнятий 3 грудня 1852 г. Імперський закон про ліси (Reichsforstgesetz). При цьому, не дивлячись на те, що з моменту його прийняття пройшло півтора століття, звертає на себе увагу суворе регламентація, а також продуманість документа, що складався з 77 статей, об'єднаних у 7 розділів та наявність до нього 4 додатків.

Правовими особливостями закону було наступне.

Перше – ліси ділилися на три категорії: державні, приватні, товариств чи комунальні.

Друге – продаж лісів і будь-який поділ їх на частини регулювався виключно законами земельного права імперії.

Третє – незалежно від форми власності, всі ліси підлягали контролю з боку імперської лісової адміністрації.

Четверте – заборонялася, говорячи сучасною юридичною мовою, зміна цільового призначення лісових земель без отримання дозволу лісової адміністрації.

Австрійський закон 1852 р. передбачав створення служби лісової охорони. Працівники цієї організації мали статус державних службовців, право носити і застосовувати зброю у разі «справедливої оборони». Особи, винні в порушенні лісового законодавства, несли: кримінальну, адміністративну, та цивільно-правову відповідальність. Порушники зобов'язані були сплачувати досить великі штрафи, і могли підлягати арешту на строк від 1 до 7 днів.

Серьйозна увага приділялася питанням пожежної безпеки, а також бездіяльності керівництва місцевих територіальних утворень при ліквідації наслідків від їх дій. В функціональні обов'язки австрійської лісової охорони входив розрахунок збитків від пожеж, який проводився її співробітниками або за допомогою залучених з боку незалежних експертів.

Одна з позицій імперського закону з успіхом може бути використана для вдосконалення нинішнього українського законодавства. В австрійському законі розміри збитків або такси були прямо пропорційні ринковій вартості лісоматеріалів.

Західно-українські землі в складі монархії Габсбургів мали цілий ряд елементів самоврядування, тому могли приймати законодавчі акти місцевого значення.

Так, у лютому 1887 р. Галіційський Сейм прийняв рішення про введення додаткових посад лісових інспекторів в тих районах, де вирубки лісу наносили найбільш значних збитків. З 1873 р. охорона лісів на території Галичини покладалася на крайове управління лісової інспекції, що складалося з восьми окремих округів. Складність охорони лісів, необхідність використання методів примусу стали основою прийняття Галіційським Сеймом закону від 18 вересня 1903 г., що регулював дії поліції в цій галузі права.

З метою підготовки кваліфікованих фахівців з 1913 р. почали діяти курси з навчання посадових осіб лісової варті для західно-українських земель.

Незважаючи на цілу низку недоліків, питання охорони лісів на території Австро-Угорської імперії стояли на досить високому правовому рівні. Так, за даними В. Непийводи закон 1852 р. був першим у світі природоохоронним нормативним актом, що діяв на всій території однієї держави⁶. На західно-українських землях, за станом на 1895 р. нараховувалося 254 вищих і 600 нижніх лісових чиновників. Інші правові документи по охороні лісів, що діяли на території Австро-Угорської імперії, на думку В. Е. Борейко, відрізнялися ясністю викладу, логічністю, досить високим ступенем підготовки⁷.

Основні принципи цього законодавства увійшли у правові норми Австрійської Республіки, лісова галузь якої є однією з найуспішніших в Європі.

Висновки

1. Законодавство з охорони лісів двох імперій відрізнялося високим ступенем правової підготовки і давніми історичними коренями.

2. В обох імперіях:

а) за державою визнавалося право контролю за станом будь-яких лісів, незалежно від форми їх власності;

б) у різні історичні епохи для охорони лісів використовувалися воєнізовані формування, а також поліцейські та армійські підрозділи.

3. На українських землях діяли місцеві правові норми по охороні лісів, що були засновані на національних традиціях, дбайливого ставлення до природних багатств.

¹ *Граве Н. П.* Начало управления лесами России. // Лесное хозяйство. – М., 1991. – № 3. – С. 37-38.

² *Бобров Р. В.* Об управлении лесами Отечества (исторический обзор). – М. : ВНИИЦ лесресурс Госкомлеса СССР, 1990. – С. 9.

³ *Латчан І.* Становлення лісового права та відповідного законодавства України: історичний аспект // Право України. – 2006. – № 9. – С. 129-133.

⁴ *Генцирук С. А.* Ліси України. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, 2002. – С. 29. – 469 с.

⁵ *Нетийвода В.* Правове регулювання в галузі лісів: доба утвердження підтримного розвитку. – К. : НДІ приватного права і підприємства, 2004. – С. 103.

⁶ *Нетийвода В.* Вплив австрійського лісового законодавства на розвиток лісового господарства в Галичині // Малий та середній бізнес. – 1999. – № 3. – С. 17-20.

⁷ *Борейко В. Е.* История охраны природы Украины X век -1980 г. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2001. – С. 244.

Резюме

В статье рассмотрена правовая организация системы охраны украинских лесов на землях, входящих в состав австро-Венгерской и Российской империи. Выделено несколько периодов развития службы охраны лесов.

Summary

In article the legal organisation of system of protection of the Ukrainian woods on the earths which were a part of Austro-Hungarian and Russian empires is considered. Some periods of development of a protection service of woods are allocated.

Отримано 19.05.2009

М. М. БЕДРІЙ

Мар'ян Миронович Бедрій, магістр права

КОПНІ СУДИ В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ГЕТЬМАНЩИНИ (1648–1783 рр.)

Дослідження правової спадщини Козацько-Гетьманської держави дає змогу сучасним українським правознавцям і державним діячам виявити національну специфіку еволюції українського державотворення та врахувати її в сучасних умовах. Значна роль громадського фактору в судовому процесі була позитивним досвідом козацької держави.

© М. М. Бедрій, 2009